

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.27>

ФІЛІПОВ Ю.Є.

ВИДИ ТА МОЖЛИВОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**TYPES AND POTENTIALS OF FORENSIC EXAMINATIONS DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES UNDER MARTIAL LAW**

У статті досліджено особливості призначення та проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях в умовах воєнного стану. З'ясовано, що експертна діяльність у цей період набуває особливого значення, оскільки забезпечує отримання достовірної доказової інформації за умов підвищених ризиків, обмеженого доступу до об'єктів дослідження, нестачі ресурсів і постійних змін правового регулювання. Наголошено, що призначення судової експертизи в таких умовах є самостійною процесуальною дією, метою якої є встановлення фактичних даних, що мають доказове значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

На основі аналізу законодавства України обґрунтовано класифікацію основних видів судових експертиз, що проводяться в умовах воєнного стану. До них віднесено: криміналістичні експертизи (зброї, вибухових речовин і продуктів вибуху, трасологічна, портретна, семантико-текстуальна, відео- та звукозапису); інженерно-технічні експертизи (комп'ютерно-технічна, водно-технічна, екологічна, авіаційно-технічна); товарознавчі експертизи (зокрема, військового майна, техніки й озброєння); судово-медичні, молекулярно-генетичні та військові експертизи, які мають основне значення для встановлення обставин смерті військовослужбовців, ідентифікації тіл, визначення причин вибухів, аварій тощо.

Особливу увагу приділено аналізу практичних проблем організаційного, правового та матеріально-технічного характеру, що виникають у роботі судових експертів під час воєнного стану. Визначено, що серед найгостріших викликів є переважаність судово-експертних та судово-медичних установ, дефіцит кваліфікованих кадрів, обмежене фінансування, брак сучасного обладнання, а також повільна адаптація законодавства до нових реалій обумовлених воєнним станом.

Запропоновано напрями удосконалення діяльності судово-експертних установ, зокрема: створення спеціалізованих мобільних експертних груп для оперативної роботи в зонах бойових дій; запровадження електронного документообігу між органами досудового розслідування та експертними установами; актуалізація нормативно-правових актів відповідно до сучасних міжнародних стандартів експертної діяльності; посилення державного фінансування та кадрової підтримки судових експертів.

Ключові слова: *судова експертиза, воєнний стан, кримінальне провадження, криміналістика, ідентифікація, доказування, експертна діяльність, Національна поліція України.*

The article examines the peculiarities of appointing and conducting forensic examinations in criminal proceedings under martial law. It has been established that forensic activity during this period acquires special importance, as it ensures the obtaining of reliable evidentiary information under conditions of increased risks, limited access to research objects, scarcity of resources, and constant changes in legal regulation.

It is emphasized that the appointment of a forensic examination in such circumstances constitutes an independent procedural action aimed at establishing factual data that have evidentiary value for determining the objective truth in criminal proceedings.

Based on the analysis of Ukrainian legislation, the article substantiates the classification of the main types of forensic examinations conducted under martial law. These include: criminalistic examinations (of weapons, explosives and explosion products, trace, portrait, semantic-textual, video and audio analysis); engineering and technical examinations (computer-technical, water-technical, ecological, aviation-technical); commodity examinations (including military property, equipment, and armaments); as well as forensic medical, molecular-genetic, and military examinations, which play a key role in establishing the circumstances of the death of military personnel, identifying bodies, and determining the causes of explosions and accidents.

Particular attention is paid to the analysis of practical problems of organizational, legal, and material-technical nature arising in the work of forensic experts during martial law. It has been determined that among the most acute challenges are the overload of forensic and forensic medical institutions, the shortage of qualified personnel, limited funding, lack of modern equipment, and the slow adaptation of legislation to the new realities caused by the war.

The article proposes directions for improving the activities of forensic institutions, in particular: the creation of specialized mobile expert groups for prompt work in combat zones; the introduction of electronic document exchange between pre-trial investigation bodies and expert institutions; the updating of legal acts in accordance with modern international standards of expert practice; and strengthening state funding and personnel support for forensic experts.

Key words: *forensic examination, martial law, criminal proceedings, criminalistics, identification, evidence, expert activity, National Police of Ukraine.*

Актуальність теми. В умовах воєнного стану в Україні питання ефективного проведення судових експертиз набуває виняткової актуальності. Масштаби збройної агресії РФ, руйнування критичної інфраструктури, виявлення масових поховань та численні факти воєнних злочинів спричинили безпрецедентне навантаження на судово-експертну систему держави. У цих умовах саме експертна діяльність забезпечує науково обґрунтоване встановлення обставин кримінальних правопорушень, відіграючи основну роль у процесі доказування та відновлення об'єктивної істини.

Належне функціонування експертних установ є запорукою ефективності досудового розслідування, ухвалення законних і справедливих судових рішень, а також формування суспільної довіри до системи правосуддя. Разом із тим, у практичній діяльності спостерігаються суттєві проблеми: перевантаженість експертних установ, дефіцит кваліфікованих фахівців, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, руйнування лабораторій у районах бойових дій, а також повільна адаптація нормативно-правової бази до нових викликів воєнного часу.

Необхідність системного осмислення цих проблем зумовлює потребу у всебічному дослідженні видів та можливостей судових експертиз у період дії воєнного стану, удосконаленні правового, організаційного та методичного забезпечення експертної діяльності, а також розробленні практичних механізмів підвищення її ефективності.

Аналіз останніх публікацій. Проблематика судово-експертної діяльності в Україні неодноразово ставала предметом наукових досліджень таких вітчизняних учених, як В. В. Арешонков, П. Д. Біленчук, В. К. Весельський, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, О. Г. Рувін, В. Ю. Шепітько, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, М. Г. Щербаковський, Л. Д. Удалова, К. О. Чаплинський, А. В. Іщенко та інші. У їхніх працях висвітлено теоретико-правові основи судової експертизи, особливості застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні, а також організаційні та правові засади діяльності судово-експертних установ.

Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень у галузі криміналістики та судової експертизи, питання функціонування експертної системи в умовах воєнного стану залишаються недостатньо опрацьованими. Переважна частина наукових робіт була створена у довоєнний період і не враховує новітніх викликів, пов'язаних зі збройною агресією. Саме тому сучасні умови вимагають оновленого комплексного підходу до дослідження видів і можливостей судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

Мета статті – з'ясувати види та можливості судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до аналізу вироків, опублікованих у Єдиному державному реєстрі судових рішень, найбільш поширеним і типовим під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану є проведення наступних видів судових експертиз:

I. *Криміналістична*: експертиза зброї та слідів її використання; вибухових пристроїв, вибухових речовин та продуктів вибуху (пострілу); портретна; семантико-текстуальна; відео-, звукозапису.

Сьогодні, більшість організованих груп та злочинних організацій, на своєму озброєнні мають вогнепальну зброю, боеприпаси, вибухові пристрої, які використовують при вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів. Відповідна експертиза призначається з метою вирішення широкого кола різних завдань ідентифікаційного, діагностичного й ситуаційного характеру, пов'язаних із дослідженням вогнепальної зброї і боеприпасів, слідів пострілу в самій зброї та на ураженій перешкоді.

У розпорядження експерта мають бути надані всі без винятку вилучені екземпляри зброї та боеприпаси. У постанові про призначення експертизи слідчий має зазначити заводські порядкові номери кожного екземпляра представленої на експертизу зброї, також маркувальні позначення на денцях гільз патронів. У разі вчинення вбивства із використанням вогнепальної зброї, з місця події можуть бути вилучені стріляні гільзи та кулі зі слідами зброї, які мають бути перевірені за балістичним обліком, що може дозволити встановити конкретні екземпляри зброї, у яких вони стріляні, а також факти застосування однієї й тієї ж зброї при вчиненні різних кримінальних правопорушень [4, с. 82].

Експертизи вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху. В умовах воєнного стану, актуалізувалося питання щодо розслідування вбивств, учинених з використанням вибухових пристроїв, повне і об'єктивне дослідження яких, неможливе без використання спеціальних кримінальних знань у галузі вибухотехніки. Об'єктами цього виду експертизи є: вибухові пристрої, боеприпаси, засоби підризу і їх фрагменти; вибухові речовини, їх залишки та продукти вибуху; сліди вибуху на місці події; предмети, що імітують вибухові речовини й вибухові пристрої; інструменти, матеріали та оснащення, які використовувалися при їх виготовленні, а також матеріали провадження, що містять відомості про обставини підготовки та вчинення вибуху. Щодо останніх, то до об'єктів даного експертного дослідження можуть належати протоколи слідчих дій, висновки судово-медичних, трасологічних та інших експертиз, що містять відомості про подію, що відбулася, обстановку, яка передувала вибуху, про наслідки вибуху тощо [9, с. 164–165].

Семантико-текстуальна експертиза. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану означувана експертиза може призначатися з метою встановлення змісту понять (висловлювань), лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях (за їх текстовими відтвореннями), їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в них, аналізу прихованої, замаскованої, завуальованої інформації в мовленнєвому повідомленні при спілкуванні в різних месенджерах (WhatsApp, Viber, Telegram та ін.), зокрема, коли висловлюється погроза, передається якась команда від організатора (лідера) злочинного угруповання виконавцям. При цьому, прихована інформація може бути замаскована під конкретний знак, слово, словосполучення, вона є специфічною формою кодування окремих відомостей, заздалегідь обумовлених між фігурантами [2].

II. *Інженерно-технічна*: зокрема, екологічна, комп'ютерно-технічна; водно-технічна; авіаційно-технічна. Особливе місце серед визначених судових експертиз і має свою специфіку, котру необхідно урахувати при організації та плануванні розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, займає *екологічна*.

Військові дії чинять значний вплив на екологічну обстановку, призводять до забруднення ґрунту, води та повітря, руйнування природних екосистем. Особливо це стосується районів, де ведуться активні бойові дії і руйнуються інфраструктурні об'єкти, зокрема хімічні, металургійні та енергетичні підприємства [10].

Екологічна експертиза має на меті дослідити явища, процеси і матеріальні об'єкти, що пов'язані із впливом техногенних факторів на стан екосистем, виявлення обставин виникнення негативного впливу на навколишнє природне середовище, оцінки наслідків такого впливу; установлення розмірів відшкодування збитків, спричинених державі через порушення вимог

природоохоронного законодавства; визначення розміру збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів рослинного або тваринного світу, через ведення бойових дій і застосування військової техніки та озброєння [11, с. 350].

Відповідно до даних Державної екологічної інспекції України «агресивні дії військ РФ призвели до того, що: ґрунт забруднено шкідливими речовинами; кілометри землі завалені залишками знищених предметів та боєприпасів; тисячі тон нафтопродуктів згоріло під час обстрілів, що призвело до забруднення атмосфери. Крім того, в повітря потрапили тонни викидів від горіння російської техніки та утворилося тисячі відходів, які забруднюють не лише повітря. Про ще один масштабний приклад екологічної катастрофи зазначено в Програмі ООН з питань довкілля яка опублікувала «швидку екологічну оцінку» підриву армією РФ Каховської греблі, де вказала на «неясні» масштаби катастрофи, що відчуватимуться протягом десятиліть. В цьому звіті зазначається, що підриг призвів до викиду хімічних забруднювачів, зокрема машинного мастила та рідких добрив, оскільки значна кількість об'єктів, що зберігають хімікати, були розташовані в зоні затоплення [3].

III. *Товарознавча*: військового майна, техніки та озброєння. Товарознавча експертиза військового майна, техніки та озброєння – це процес дослідження об'єктів та виробів військового призначення і подвійного використання, які перебувають у власності ЗСУ та правоохоронних органів і для яких визначено спеціальний режим обігу і використання [17, с. 340].

Предмет товарознавчої експертизи військового майна, техніки та озброєння визначається у кожному конкретному кримінальному провадженні з урахуванням наявних вихідних даних і завдань, які підлягають вирішенню. Об'єктами експертизи є: військове майно, військова техніка та озброєння, а саме: ракети; артилерійське озброєння; стрілецька зброя; боєприпаси; бронетанкова техніка і майно; засоби інженерного озброєння (інженерна техніка та майно, електротехнічні засоби); інженерні боєприпаси; автомобільне майно; засоби електрозабезпечення (електростанції, перетворювальні kabіни, трансформаторні підстанції); озброєння і засоби радіаційного, хімічного, біологічного захисту; авіаційна техніка; повітряно-десантна техніка (спорядження); кораблі, судна та плавзасоби; вимірювальна техніка; залізнично-технічне майно; техніка та апаратура зв'язку, техніка та майно зв'язку радіотехнічного забезпечення польотів авіації. Завдання, які вирішуються під час проведення товарознавчої експертизи військового майна, техніки та озброєння, полягають у: визначенні вартості наданих на дослідження об'єктів, які використовуються як військове майно; визначенні типу та призначення наданих на дослідження об'єктів; визначенні характеристик та властивостей наданих на дослідження об'єктів відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності; визначенні виробника, країни походження, року виготовлення (комплексно з трасологічним дослідженням) наданих на дослідження об'єктів; визначенні змін показників якості наданих на дослідження об'єктів (комплексно з відповідними фахівцями з експлуатації подібного майна) [14].

IV. Судово-медична.

У зв'язку з воєнними діями на території України дію Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини [15], було призупинено до завершення воєнного стану в Україні і прийнято Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України від 09 березня 2022 р. У ньому, зокрема, зазначається, що труп не направляється на судово-медичну експертизу за умов огляду трупа працівником закладу охорони здоров'я на місці перебування трупа зі встановленням факту відсутності ознак насильницької смерті або на підставі наявної медичної документації із закладів охорони здоров'я. Водночас, трупи, частини трупів підлягають обов'язковому направленню на судово-медичну експертизу (розтин) у випадках ознак насильницької смерті або достатньо обґрунтованої підозри на таку смерть та якщо особу яких не встановлено [19].

У відповідності до п. 1.2 Правил проведення судово-медичної експертизи трупів у бюро судово-медичної експертизи така експертиза проводиться для визначення причини смерті, наявності, характеру і механізму виникнення тілесних ушкоджень, часу настання смерті. Окрім того, вона вирішує й інші питання, які були поставлені органами дізнання, слідчим, прокурором та судом, які належать до компетенції цього виду судово-медичної експертизи [12].

Якщо в загальному, то алгоритм дослідження речових доказів біологічного походження передбачає: виявлення, опис, фотографування, вилучення і упакування речових доказів біологічного походження; доказ наявності в досліджуваному матеріалі крові, сперми, волосся та інших

біологічних рідин і тканин (слина, слізна рідина, сеча, кал, молоко та ін.); установлення видової приналежності слідів біологічного походження; з'ясування статевої приналежності слідів біологічного походження; установлення групової приналежності слідів біологічного походження (у тому числі за імунними системами); виключення або встановлення приналежності слідів біологічного походження конкретній особі (значення молекулярно-генетичних методів) [16].

V. *Судова молекулярно-генетична експертиза*. Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» молекулярно-генетична експертиза – це дослідження біологічного матеріалу людини, що здійснюється з метою отримання її геномної інформації (відомості про генетичні ознаки людини) [13]. Необхідність у призначенні відповідної експертизи може виникнути в умовах воєнного стану під час досудового розслідування будь-яких кримінальних правопорушень, оскільки генетичний матеріал людини у переважній більшості випадків лишається на місці її перебування. Однак, варто зауважити, що під час розслідування воєнних злочинів, вчинених на території України, важливо, що вказаний законодавчий акт передбачає порядок міжнародного співробітництва та надання геномної інформації, а саме: *«обмін геномною інформацією з іншими країнами та міжнародними організаціями під час кримінального провадження, її використання за запитами іноземних держав здійснюються відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та норм Кримінального процесуального кодексу України»*. Правова норма щодо геномної інформації закріплена і на міжнародному нормативному рівні. Так, зокрема, згідно зі ст. 37 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства *«для запобігання скоєнню злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції, та забезпечення їхнього кримінального переслідування кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для накопичення та зберігання з урахуванням відповідних положень стосовно охорони й захисту особових даних та інших відповідних норм і гарантій, передбачених національним законодавством, інформації про ідентифікаційні дані та генетичний код (ДНК) осіб, засуджених за скоєння правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції»* [8; 18].

Судовою молекулярно-генетичною експертизою під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, можуть вирішуватися завдання ідентифікації особи методом ДНК-аналізу, зокрема: встановлення приналежності об'єктів біологічного походження (кров, сперма, слина, волосся, м'язова та кісткова тканини) певній особі, встановлення слідів біологічного походження конкретної особи в змішаних слідах, встановлення ідентичності останків у випадках розчленування трупа та встановлення батьків дитини у випадках крадіжки, підміни дітей тощо [6, с. 2]. У якості зразків на експертизу можуть надаватися зразки буквального епітелію, крові, слини сперми, волосини з цибулинами, осіб, які перевіряються.

VI. *Військова експертиза*.

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах стану слідчий стикається з необхідністю встановлення обставин, які, своєю чергою, потребують спеціальні знання багатьох аспектів урегулювання порядку проходження військової служби та особливостей несення такої служби. Зокрема, під час розслідування воєнних злочинів, з метою встановлення «обставин застосування та дій військових формувань», «відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів» використовуються спеціальні знання у формі залучення експерта для проведення військової експертизи [1, с. 239–245].

В загальному, завдання, які вирішуються під час проведення військової експертизи, полягають у: «встановленні обставин застосування та дій військових формувань; встановленні обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей (військовослужбовців, працівників Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших представників міністерств і відомств, цивільного населення), втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; встановленні відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків)» [5].

Наприклад, предметом судової військової експертизи при дослідженні ракетно-артилерійського озброєння є встановлення судовим військовим експертом фактів (суджень про факти) по визначених слідчим або судом питаннях щодо: порядку роботи органів військового управління, командирів та начальників ЗСУ, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення сектору безпеки і оборони, які виконують покладені на них службові обов'язки з планування бойового застосування, експлуатації, списання та утилізації техніки; відомостей про стан ракетно-артилерійського озброєння. Об'єктом

є матеріальні носії доказової інформації (зразки ракетно-артилерійське озброєння Центрального ракетно-артилерійського управління Озброєння ЗСУ та дії (бездіяльність) посадових осіб вигомам керівних документів (покладених обов'язків)), які зібрані й надані слідчим або судом на судову військову експертизу щодо дослідження обставин застосування та дій військових формувань з використанням, що призвели до тяжких наслідків, загибелі людей, втрати озброєння [7].

Висновки. З'ясовано, що призначення судової експертизи в умовах воєнного стану є процесуальною дією. Під час проведення експертного дослідження експерт, використовуючи спеціальні знання, навички й досвід, самостійно в межах своєї компетенції встановлює факти, що мають доказове значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. На основі реальної експертної практики, наукової літератури та системного аналізу нормативно-правових актів (КПК України, Закон «Про судову експертизу», Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень й Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України), було виділено основні види (криміналістична: експертиза зброї та слідів її використання; вибухових пристроїв, вибухових речовин та продуктів вибуху (пострілу); семантико-текстуальна; інженерно-технічна: екологічна, водно-технічна; авіаційно-технічна; товарознавча: військового майна, техніки й озброєння; судово-медична (трупів, їх частин та експертиза живих осіб); судово молекулярно-генетична й військова) та охарактеризовано потенційні можливості судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану й виокремлено проблеми організаційно-управлінського, правового та іншого характеру, що виникли в діяльності судових експертів й органів досудового розслідування під час дії особливого правового режиму (вказано про перевантаженість судових медиків; нестачу фінансування, брак ресурсів; повільну актуалізацію законодавства щодо сучасних стандартів проведення експертних досліджень й наявним викликам обумовлених війною тощо) з пропозиціями щодо їх усунення.

Список використаних джерел:

1. Бершов Г. Є. Військова експертиза у кримінальному провадженні. *Вісник Кримінологічної Асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 239–245. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/141/138>.
2. Будко Т. В. Семантико-текстуальна експертиза мовленнєвих об'єктів з умовностями: монографія. Київ: НА СБУ, 2024. 50 с.
3. В ООН опублікували швидку екологічну оцінку підриву Каховської дамби. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3779059-v-onn-opublikovali-svidku-ekologichnu-ocinku-pidrivu-kahovskoi-dambi.html>
4. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями / Коваленко В. В., Бондар В. С., Вигівський І. М., Дрозд В. Г., Слухасенко Ю. М. Київ : Алерта, 2024. 136 с.
5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
6. Інформаційний лист: види судових експертиз, які проводяться у лабораторії біологічних досліджень та питання які вони вирішують. URL: https://ndekc.kiev.ua/wpcontent/uploads/2017/02/%D0%86%D0%BD%D1%84.%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82_%D0%94%D0%9D%D0%9A2017.pdf.
7. Козлов О. В. Розробка методики «комплексне дослідження ракетно-артилерійського озброєння». С. 466–473. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/a2fc25cb69-466-473.pdf>
8. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Ратифіковано Законом України від 20 черв. 2012 р. № 4988-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n2
9. Лавріненко Д. В. Використання спеціальних знань під час розслідування терористичних актів: дис. ...докт. філософ. 081 – Право. Харків, 2024. 246 с.

10. Лазебний А. М., Інгульська Д. А Проблема призначення та виконання екологічної експертизи під час війни. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 841–844. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/142.pdf>

11. Пиріг І. В. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 347–352.

12. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи : затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0251-95#Text>

13. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 9 лип. 2022 р. № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>

14. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

15. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини: наказ від 29 верес. 2017 р. № 807/1193/279. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17#Text>

16. Судова медицина: електр. підручн. / В. Д. Мішалов та ін. Національний університет охорони здоров'я України ім. П. Л. Шупика. URL: <https://nuozu.edu.ua/s/np/k/sudovoi-medysyny/pidruchnyky-ta-posibnyky/3535-elektronnij-pidruchnik-sudova-meditsina-za-zagalnoyu-redaktsieyu-profesora-v-dmishalova>

17. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

18. Топчій В. В. Молекулярно-генетична експертиза в кримінальному процесі в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2024. Вип. 4 (17). С. 245–251.

19. Юнацький О. В. Конспект лекцій з дисципліни «Судова медицина». Дніпро : ДДУВС, 2016. 333 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wpcontent/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1125/7.1.pdf>